

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2022. № 8.

DOI: 10.32702/2307-2105.2022.8.23
УДК 631.16

A. M. Білоченко,

к. е. н., докторант, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» НААН України
ORCID ID: 0000-0001-8038-9586

ФІНАНСОВЕ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В КРАЇНАХ ЄС

A. Bilochenko,

PhD in Economics, Doctoral candidate, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" NAAS of Ukraine

FINANCIAL AND INSTITUTIONAL SECURITY OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN EU COUNTRIES

У статті досліджено сучасну специфіку функціонування фінансових та регулятивних інституцій у сфері підтримки сектору аграрної економіки країн Європейського Союзу. Визначено суттєву розгалуженість інфраструктури та управлінського контуру у сфері сільського господарства в країнах ЄС, що зумовлено складною системою нормативного регулювання агросектору, які базуються на основі рішень Єврокомісії. З'ясовано елементи фінансового механізму підтримки сільського господарства, що включає прями державні дотації, банківське кредитування на пільгових засадах, а також наявність спеціалізованих фінансових інституцій та об'єднань, котрі функціонують у сфері сільського господарства і

діяльність яких орієнтована на тісну взаємодію з аграрними виробниками. Доведено актуальність імплементації певних положень ЄС, що стосуються підтримки аграрного сектору, в Україні а контексті набуття нашою державою статусу країни-кандидата в члени ЄС та необхідності адаптації вітчизняного механізму підтримки сільського господарства до європейських норм.

The article examines the modern specifics of the functioning of financial and regulatory institutions in the field of supporting the agricultural economy sector of the European Union countries. The significant branching of the infrastructure and the management circuit in the field of agriculture in the EU countries is determined, which is caused by a complex system of regulatory regulation of the agricultural sector, which is based on the decisions of the European Commission. The elements of the financial mechanism for supporting agriculture, which includes direct state subsidies, bank lending on a preferential basis, as well as the presence of specialized financial institutions and associations that operate in the field of agriculture and whose activities are focused on close interaction with agricultural producers, have been clarified. The relevance of the implementation of certain provisions of the EU related to the support of the agricultural sector in Ukraine and in the context of our country acquiring the status of a candidate country for EU membership and the need to adapt the domestic mechanism of agricultural support to European norms has been proven. It was determined that the specificity of the formation of support programs for the agricultural sector in Ukraine is characterized by the lack of program systematicity and the general imperfection of the support mechanism, especially in the long-term period. At the same time, the key problem is precisely the lack of a well-thought-out support policy with transparent and predictable rules for the functioning of both elements of financial stimulation and subsidization of the agrarian sphere, as well as the imperfection of the institutional mechanism for regulating the development of agriculture. It has been proven that in the perspective of applying the EU experience in Ukraine, it is possible to assert the need for the formation of a single state body, which would be both a regulator of the goals of agricultural development and a manager of funds directed to the support of agricultural producers. Such a combination

would make it possible to significantly increase the efficiency of the use of financial resources directed to the agrarian sphere by determining the orientation of payments to those enterprises that work in the direction of fulfilling the set development goals.

Ключові слова: *сільське господарство, фінансова підтримка агросектору, інституційне регулювання сільського господарства, фінансовий механізм підтримки сільського господарства.*

Keywords: *agriculture, financial support of the agricultural sector, institutional regulation of agriculture, financial mechanism of agricultural support.*

Постановка проблеми. Сучасна специфіка формування програм підтримки аграрного сектору в Україні характеризується відсутністю програмної системності та загальною недосконалістю механізму підтримки, особливо – в довгостроковому періоді. При цьому ключовою проблемою є саме відсутність продуманої політики підтримки з прозорими та прогнозованими правилами функціонування як елементів фінансового стимулювання та дотування аграрної сфери, так і недосконалість інституційного механізму регулювання розвитку сільського господарства. В той же час, набуття Україною статусу країни-кандидата в члени ЄС вимагає системної перебудови усього комплексу відносин між державою та аграрними виробниками і переорієнтації на регулятивні принципи, характерні саме для Європейського Союзу.

Особливої актуальності цій потребі додає перевірена часом аграрна політика країн ЄС, яка базується на Спільній сільськогосподарській політиці ЄС, котра регулює і фінансове стимулювання аграрної сфери в європейських країнах, і визначає принципи та норми формування структурної політики сталого розвитку на селі, котра орієнтується саме на стимулювання сільського господарства. При цьому формування загальної політики субсидій та стимулювання розвитку аграрної сфери в ЄС перебуває у компетенції Єврокомісії, котра протягом останніх десятиліть ініціювала ряд реформ у сфері сільськогосподарської політики, спрямованих на загальне підвищення ефективності даної політики та забезпечення збалансованості між аграрними виробниками та державними інституціями різних країн-членів ЄС.

Саме тому дослідження особливостей формування принципів такої взаємодії, а також вивчення конкретного механізму фінансового стимулювання аграріїв набуває особливого значення для України з врахуванням потреби державної підтримки агросектору в процесі майбутнього повоєнного відновлення національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження конкретних проблем стимулювання розвитку сільського господарства не є новими для економічної науки, а їх початок закладений ще в базових працях класичної політекономії. Втім, необхідно відзначити суттєвий внесок у вивчення даного питання в контексті саме європейського досвіду регулювання інституційної та фінансової підтримки агросектору, що здійснений у роботах таких науковців та практиків, як П. Ф. Дональд [3], М. Гаррон [4], Дж. Грей [5], Г. Пер [7] та інших. Разом з тим, варто також відзначити вклад в дослідження проблематики регулювання аграрної сфери, а також міждержавних економічних зв'язків в рамках єдиної сільськогосподарської політики країн Європейського Союзу, який здійснено у працях таких дослідників, як Л. Галас [1], Б. Боррель [2], А. Наварро [6], А. Попеску [8] та багатьох інших, які визначили проблеми та перспективи розвитку агросектору ЄС.

Разом з тим, значна динаміка змін, що відбуваються на світових аграрних ринках, в тому числі – під впливом війни внаслідок російської агресії проти України, призводять до необхідності змін у фінансовому стимулюванні та інституційному регулюванні аграрної сфери Європейського Союзу, що потребує проведення поглиблених досліджень проблематики стимулювання сільського господарства.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні сучасних особливостей фінансового та інституційного механізму підтримки сільського господарства, котрий функціонує в країнах Європейського Союзу та у вивченні перспектив запровадження передового європейського досвіду щодо підтримки агросектору в Україні.

Виклад основного матеріалу досліджень. Ефективність інституційного та фінансового стимулювання розвитку сільського господарства є визначальним стрижнем спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу (Common

Agricultural Policy – CAP), котра спрямована на збільшення обсягів виробництва аграрної продукції. Головною особливістю цієї політики є те, що її принципи є обов'язковими для всіх країн учасниць, а регулювання відбувається під постійним контролем Єврокомісії, котра слідкує за неухильним дотриманням ключових завдань розвитку, визначених планами довгострокового розвитку. Як наслідок, за останні два десятиліття Європейський Союз перетворився з великого нетто-імпортера сільськогосподарської продукції на великого експортера. У свою чергу, це призвело до суттєвих змін на світових сільськогосподарських ринках і навіть більше – на тлі зростання ефективності аграрного виробництва в самому ЄС, спричинило значні витрати для раніше ефективних експортерів сільськогосподарської продукції решти країн світу. Крім того, наслідком зростання ефективності аграрної сфери в ЄС стало скорочення сукупних витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, що раніше було суттєвою перешкодою для прибуткової діяльності аграрних виробників.

Початково спільна сільськогосподарська політика ЄС була визначена у якості однієї з основоположних стратегій усього європейського Союзу і була заснована ще в Римській угоді 1957 року з метою підвищення продуктивності, підвищення доходів фермерів, стабілізації ринків, забезпечення продовольчих поставок і розумних споживчих цін. Спільна сільськогосподарська політика в процесі свого розвитку була предметом численних реформ і навіть в даний час переживає новий процес реформування, відповідно до зміни цілей та потреб Європейського Союзу. Можна зазначити, що в даний час спільна сільськогосподарська політика являє собою переважно політику фінансування сільського господарства з бюджетом 58,4 мільярдів євро станом на 2019 рік або 36% від загального бюджету ЄС [7].

В практичному аспекті спільна сільськогосподарська політика поділяється на два ключові напрямки:

1. Підтримка сільськогосподарського виробництва та спільна організація ринків, котра включає в себе підтримки доходів аграріїв та заходи з ринкового регулювання. При цьому підтримка доходів надається через різні типи прямих платежів (рис. 1).

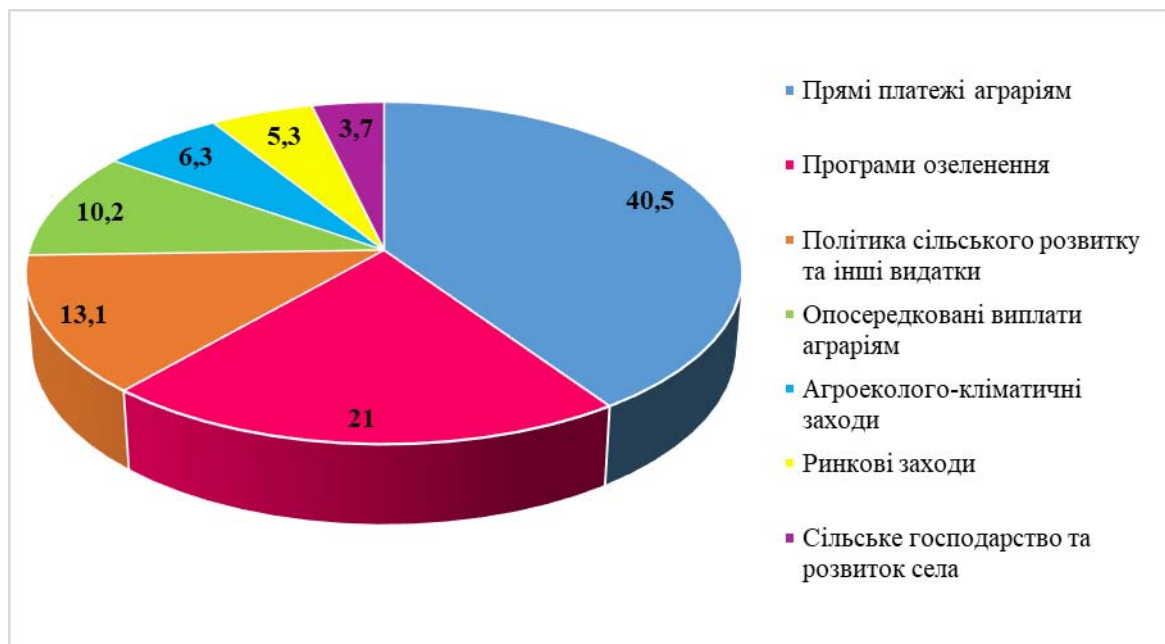

Рис. 1. Витрати на спільну сільськогосподарську політику ЄС за ключовими елементами у 2019 році, %

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Необхідно зазначити, що за програмою стимулювання прямі виплати сільськогосподарським товаровиробникам здебільшого сплачуються за гектар і залежать від дотримання різноманітних нормативних актів Єврокомісії, включаючи екологічні аспекти (наприклад, забезпечення «хороших екологічних сільськогосподарських умов господарювання»). Крім того, починаючи з 2014 року 30% прямих виплат аграріям безпосередньо пов'язані з трьома вимогами екологізації виробництва. Крім того, варто зазначити, що 5,7 млрд євро. прямих виплат у 2019 році було пов'язано з конкретними видами аграрного виробництва, такими як цукор, бавовна, яловичина, молочні продукти, вівчарство та білкові культури, а ще 3 млрд. було спрямовано на підтримку та стабілізацію ринку сільськогосподарської продукції.

2. Політика розвитку сільських територій, яка включає інструменти підтримки сільських територій а також різноманітні агроекологічні та кліматичні заходи (АЕСМ) і виплати за органічне землеробство. Основна увага при встановленні фінансового стимулювання за даним напрямком спрямовується на забезпечення високої екологічної ефективності господарювання. При цьому, як

зазначають експерти, підтримка розвитку територій із природними обмеженнями, яка здійснюється в рамках даного напрямку, має неоднозначний вплив на навколишнє середовище, що викликає дискусії щодо цілей політики розвитку.

Необхідно зазначити, що в рамках реалізації спільної сільськогосподарської політики після 2020 року Європейська комісія визначила нові завдання на найближчі вісім років. До них відносяться:

- новий набір цілей;

- нова модель реалізації політики, яка спрямована на забезпечення більшої гнучкості для держав-членам ЄС;

- вимоги щодо формування та розробки національних стратегічних планів розвитку сільського господарства та визначення конкретних шляхів їх реалізації. При цьому передбачається, що країни-члени ЄС самі встановлюватимуть і реалізовуватимуть цілі спільної політики в рамках визначених стратегічних цілей всього ЄС;

- нову «зелену архітектуру» з більш високими екологічними вимогами щодо сільськогосподарської продукції, яка призначена замінити обов'язкові, але не надто ефективні заходи щодо «озеленення» територій.

Зазначена вище система фінансової та регулятивної підтримки галузі сільського господарства в рамках спільної сільськогосподарської політики ЄС має ряд переваг та недоліків за кожним із своїх ключових елементів. Відтак практична їх реалізації регулярно переглядається Єврокомісією з метою усунення наявних проблем та загального підвищення ефективності стимулювання розвитку аграрної сфери.

Зокрема, якщо вести мову про дотації аграріям, які базуються на основі площі оброблюваних земель, то вони останнім часом визнаються як неефективні. Оскільки з точки зору збільшення прибутку аграрних виробників, а також з точки зору екологічних цілей, що призвело до «озеленення» таких виплат, реальні зміни у практиці сільськогосподарського виробництва були мінімальними, адже як показали фактичні дані, зміни в управлінні зазнали менш як 5% усіх озелених сільськогосподарських угідь [4]. Крім того, недоліком прямих дотаційних виплати

було те, що вони спрямовувалися на користь землевласників, які не завжди були виробниками, а здавали землю в оренду. Тому у 2019 році Єврокомісія встановила необхідність зв'язку деяких прямих дотацій з безпосереднім виробництвом.

Таким чином, можна стверджувати, що ефективність фінансового та інституційного стимулювання розвитку сільського господарства в країнах Європейського Союзу повністю залежить від регулятивного механізму та поточних цілей спільної сільськогосподарської політики ЄС. При цьому ефективність самого сільськогосподарського виробництва залежить також і від багатьох інших факторів та їх відповідного поєднання: організації та управління виробництвом, технологічного рівня, продуктивності, економії, масштабу, рівня підготовки та навичок керівників аграрних підприємств, а також кліматичних умов, які можуть сприяти чи не сприяти сільському господарству.

Тому оцінювати динаміку аграрного виробництва в короткостроковому періоді буде недостатнім для підтвердження або спростування ефективності впливу регулятивних механізмів спільної сільськогосподарської політики на успішність галузі в цілому. Отже, для одержання об'єктивних результатів необхідно враховувати динаміку зміни обсягів виробництва в аграрній сфері за тривалі періоди. Відтак, оцінимо динаміку зростання обсягів аграрного виробництва в країнах-членах ЄС за 2009-2019 роки (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка зростання обсягів сільськогосподарського виробництва в країнах ЄС за 2009-2019 рр., %

Країна	Темп росту	Країна	Темп росту
Ірландія	68,26	Словенія	23,80
Литва	54,83	Нідерланди	23,55
Латвія	52,32	Німеччина	21,66
Естонія	51,70	Португалія	20,87
Угорщина	50,70	Данія	19,52
Швеція	44,20	Франція	19,19
Польща	42,21	Італія	19,13
Іспанія	40,72	Бельгія	16,59
Румунія	39,70	Кіпр	10,60
Чехія	39,18	Фінляндія	8,50
Люксембург	38,70	Болгарія	8,13
Великобританія	37,40	Греція	5,39
Словаччина	27,50	Мальта	-0,08
Австрія	25,34	Хорватія	-0,23
В середньому по ЄС – 26,53			

Джерело: [8]

Як бачимо, той факт, що динаміка обсягів сільськогосподарського виробництва має позитивну тенденцію, сприяв збільшенню сільськогосподарського сектору в економіці ЄС. При цьому у 2019 році частка сільського господарства у ВВП Європейського Союзу склала 183 млрд. євро, що склало 1,2% від усього ВВП ЄС. Таким чином, на основі зазначених даних знаходимо підтвердження ефективності спільної сільськогосподарської політики ЄС.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, приходимо до висновку, що спільна сільськогосподарська політика ЄС виступає ключовим елементом загальної системи фінансового та інституційного стимулювання розвитку аграрного сектору. При цьому особливої актуальності набуває той факт, що регулятивні плани та довгострокові цілі цієї політики, що відображають собою інституційну складову, формуються Єврокомісією, як головним розпорядчим органом її провадження. І в той же час, управління фінансовими виплатами та дотаціями, що спрямовуються на підтримку аграрної сфери, також перебувають в компетенції Єврокомісії. Таким чином, можна стверджувати, що наявність дієвого розпорядчого органу у сфері стимулювання аграрного розвитку здатне забезпечити ефективність даного процесу.

Говорячи про перспективи застосування досвіду ЄС в Україні, можна стверджувати про необхідність формування єдиного державного органу, котрий був би одночасно регулятором цілей розвитку сільського господарства і розпорядником коштів, які спрямовуються на підтримку аграрних виробників. Таке поєднання дозволило б значно підвищити ефективність використання фінансових ресурсів, що спрямовуються в аграрну сферу шляхом визначальної орієнтації виплат тим підприємствам, які працюють у напрямку виконання поставлених цілей розвитку.

Література

1. Галас Л. І., Дзямулич М. І., Шматковська Т. О. Особливості експортної діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні. *Економічний форум*. 2021. №2. С. 74–79.

2. Borrell, B., Hubbard, L. Global economic effects of the EU Common Agricultural Policy. *Economic Affairs*. 2008. Vol. 20(2). Pp. 18-26.
3. Donald, P. F., Pisano, G., Rayment, M. D., Pain, D. J. The Common Agricultural Policy, EU enlargement and the conservation of Europe's farmland birds. *Agriculture, Ecosystems & Environment*. 2002. Vol. 89(3). Pp. 167-182.
4. Garrone, M., Emmers, D., Olper, A., & Swinnen, J. Jobs and agricultural policy: Impact of the common agricultural policy on EU agricultural employment. *Food Policy*. 2019. Vol. 87. Pp. 101744.
5. Gray, J. The Common Agricultural Policy and the re-invention of the rural in the European Community. *Sociologia ruralis*. 2000. Vol. 40(1). Pp. 30-52.
6. Navarro, A., López-Bao, J. V. Towards a greener common agricultural policy. *Nature ecology & evolution*. 2018. Vol. 2(12). Pp. 1830-1833.
7. Pe'er, G., Bonn, A., Bruelheide, H., Dieker, P., Eisenhauer, N., Feindt, P. H., Lakner, S. Action needed for the EU Common Agricultural Policy to address sustainability challenges. *People and Nature*. 2020. Vol. 2(2). Pp. 305-316.
8. Popescu, A., Dinu, T. A., Stoian, E. Efficiency of the agricultural land use in the European Union. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 2019. Vol. 19(3). Pp. 475-486.

References

1. Halas, L. I. Dziamulych, M.I. and Shmatkovska, T. O. (2021), “Features of export activity of agricultural enterprises in Ukraine”, *Ekonomichnyi forum*, vol. 2, pp. 74–79.
2. Borrell, B. and Hubbard, L. (2008), “Global economic effects of the EU Common Agricultural Policy”, *Economic Affairs*, vol. 20(2), pp. 18-26.
3. Donald, P. F. Pisano, G. Rayment, M. D. and Pain, D. J. (2002), “The Common Agricultural Policy, EU enlargement and the conservation of Europe's farmland birds. Agriculture”, *Ecosystems & Environment*, vol. 89(3), pp. 167-182.

4. Garrone, M. Emmers, D. Olper, A. and Swinnen, J. (2019), “Jobs and agricultural policy: Impact of the common agricultural policy on EU agricultural employment”, *Food Policy*, vol. 87, pp. 101744.
5. Gray, J. (2000), “The Common Agricultural Policy and the re-invention of the rural in the European Community”, *Sociologia ruralis*, vol. 40(1), pp. 30-52.
6. Navarro, A. and López-Bao, J. V. (2018), “Towards a greener common agricultural policy”, *Nature ecology & evolution*, vol. 2(12), pp. 1830-1833.
7. Pe'er, G., Bonn, A., Bruelheide, H., Dieker, P., Eisenhauer, N., Feindt, P. H. and Lakner, S. (2020), “Action needed for the EU Common Agricultural Policy to address sustainability challenges”, *People and Nature*, vol. 2(2), pp. 305-316.
8. Popescu, A. Dinu, T. A. and Stoian, E. (2019), “Efficiency of the agricultural land use in the European Union”, *Scientific Papers Series “Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development”*, vol. 19(3), pp. 475-486.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2022 р.